

Ю.М.Великорода

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ

**МАНІПУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ
В АМЕРИКАНСЬКОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ (на матеріалі статей із
журналів «Time» та «Newsweek»)**

Анотація. У статті мова йде про маніпулятивну функцію прецедентних феноменів в американському медіа дискурсі. На матеріалі прикладів із журналів “Time” та “Newsweek” розглядається механізм здійснення маніпуляції завдяки використанню прецедентних феноменів.

Ключові слова. Прецедентний феномен, медіа дискурс, мовна маніпуляція.

Abstract. The article deals with the manipulative function of precedent-related phenomena in the US media discourse. The mechanism of manipulation through the use of precedent-related phenomena is researched on the basis of examples from “Time” and “Newsweek” magazines.

Key words. Precedent-related phenomenon, media discourse, lingual manipulation.

Медіа дискурс завдяки можливості охопити значну аудиторію надає авторам статей потенціал для маніпулювання свідомістю адресатів. Прецедентні феномени через свою асоціативність та експресивність стають одним із засобів здійснення такої маніпуляції у медіа дискурсі. У даній статті здійснюється спроба дослідження маніпулятивної функції прецедентних феноменів в американському медіа дискурсі на матеріалі статей із журналів “Time” та “Newsweek”.

З часу введення Ю.Н.Карауловим у 1987 році терміна «прецедентний текст» (згодом більшого поширення набув термін «прецедентний феномен») функціонування прецедентних феноменів стало предметом лінгвістичних розвідок у різних типах дискурсу – літературному, політичному, рекламному,

гумористичному, медійному [13; 4; 6; 8; 9; 2]. Однак дані дослідження не торкалися маніпулятивної функції прецедентних феноменів у медіа дискурсі.

Для того щоби з'ясувати характеристики маніпулятивної функції прецедентних феноменів у медіа дискурсі, слід окремо розглянути та дати трактування маніпуляції. Маніпуляцію у дискурсі розуміють як комунікативну та інтеракційну практику, у якій маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми, здебільшого проти їх волі чи найкращих інтересів [14, с.360]. У випадку вживання прецедентних феноменів у медіа дискурсі маніпуляція здійснюється шляхом нав'язування адресату трактування подій чи ситуацій, які є вигідними для маніпулятора. Як вважає С.Кара-Мурза, природа маніпуляції полягає в наявності подвійної дії – поряд із повідомленням, котре посилається відкрито, маніпулятор посилає адресату «закодований» сигнал, сподіваючись, що цей сигнал викличе у свідомості адресата ті образи, котрі потрібні маніпулятору. Цей прихований вплив опирається на «неявне знання», котрим володіє адресат, на його здатність створювати у своїй свідомості образи, котрі впливають на його почуття, думки та поведінку. Мистецтво маніпуляції полягає в тому, щоби пустити процес уяви по потрібному руслу, але так, щоби людина не помітила прихованого впливу [5, с.99]. Одним із засобів такого прихованого впливу на свідомість адресата у медіа дискурсі є прецедентні феномени, котрі трактуються як «компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний та використаний у когнітивному й комунікативному плані. Розуміння текстів, що містять прецедентні феномени, ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів» [11, с.492]. Забезпечення прихованого впливу досягається за рахунок того, що маніпулятор опирається на «неявне знання», котре у випадку вживання прецедентних феноменів включає в себе фонові та енциклопедичні знання адресатів та асоціації, пов'язані з прецедентними феноменами.

У нашому дослідженні зупинимося саме на мовній маніпуляції, яку розуміємо як використання особливостей мови та принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для мовця напрямку; «прихованого» означає такого, що не усвідомлюється адресатом. Іншими словами, коли приховані можливості мови використовуються мовцем для того щоби нав'язати реципієнту певне уявлення про дійсність, ставлення до неї, емоційну реакцію чи намір, що не співпадають із тими, які адресат міг би сформулювати самостійно, мова йде про мовну маніпуляцію [1, с.145].

Маніпулятивною функцією прецедентних феноменів у медіа дискурсі називатимемо функцію прихованого впливу, неусвідомленого адресатом, на формування думок, переконань адресата та спонукання його до вчинення певних дій, вигідних маніпулятору. Найбільший маніпулятивний ефект при вживанні прецедентних феноменів досягається за рахунок 1) їх включення у текстові доміанти (заголовок, початок чи кінець статті), у цьому випадку домінантне розташування прецедентного феномену через його аксіологію сприяє формуванню у реципієнта певної думки про сам текст; та 2) завдяки використанню трансформованих прецедентних феноменів, коли в одній одиниці наявні два смисли – дослівний та глибинний, закладений у прецедентному феномені.

Для того щоби скерувати розуміння змісту статті у напрямку, вигідному маніпулятору, автори статей використовують прецедентні феномени у заголовку. Механізм маніпуляції у випадку вживання прецедентних висловлювань побудований на знанні основних властивостей сприйняття, що базуються на зміні фігури та фону. В єдиному акті сприйняття фігура і фон можуть мінятися місцями, і за рахунок цієї закономірності за допомогою введення слова на початок або кінець прецедентного висловлювання формується нова фігура з фону, зміненого таким чином. Місце прецедентного феномену є суттєвим, наприклад, більш ефективно сприймається та запам'ятовується початок та кінець будь-якого повідомлення в дискурсі, оскільки «спрацьовує» психологічний «ефект

границі» [10, с.162]. Залежно від формулювання назви статті та асоціацій, котрі стоять за прецедентним феноменом, весь зміст статті сприймається із перспективи, закладеної автором у заголовку. Коли адресат читає заголовок, у нього з'являються певні очікування щодо змісту статті. Однак не завжди очікування щодо змісту, які можуть виникнути після прочитання її назви, будуть виправдані. Такий прийом можна назвати ефектом «обманутого очікування», коли прецедентна ситуація, котра вводиться за допомогою прецедентного феномену, пов'язана у свідомості з чітко фіксованим набором асоціацій та конотацій, змушує передбачати їх актуалізацію при актуалізації прецедентного феномену, однак актуалізованим виявляється дещо інше [3, с.264-265]. Наприклад, у назві статті *“Tear Down This Wall”* (Newsweek, April 20, 2009) активізується прецедентне висловлювання Рональда Рейгана та промова, яку він виголосив у 1987 році у Берліні. Це прецедентне висловлювання асоціюється, перш за все, з боротьбою проти тоталітаризму та комунізму в східній Європі у кінці 1980-х років та з боротьбою уряду США проти таких режимів. Крім того, дане висловлювання має конкретний денотат (Берлінську стіну). Однак у статті йдеться про відносини між США та Кубою та про «стіну» економічних та політичних санкцій, накладених на Кубу урядом США. Завдяки аксіології цього прецедентного висловлювання та асоціаціям, пов'язаним із прецедентною ситуацією, в адресата перед прочитанням статті виникатимуть оцінки: «стіна – це погано, її необхідно усунути через те, що від тоталітарного режиму страждають люди». У даному прикладі відбувається зміна об'єктів прецедентної та реальної ситуації. Якщо у випадку із Берлінським муром США виступали як борець проти стіни, а комуністичні режими як символ стіни та перешкоди, то у реальній ситуації (кубинсько-американських відносинах) США виступають як прихильник та головний «архітектор» стіни. Прирівнюючи ситуацію холодної війни до ситуації відносин між США та Кубою, автор прагне, щоби у читачів з'явився осуд реальної ситуації та переконання, що такий стан речей є неприпустимим. Маніпулятивна функція реалізується завдяки тому, що в

адресата може існувати інша, протилежна точка зору, адже попередні уряди та політичні сили, котрих підтримували виборці, не вважали необхідним зняття ембарго протягом майже півстоліття. Таким чином, маніпулятор прагне, щоби в адресатів виник осуд даної ситуації, незважаючи на їх політичні переконання.

Потенційно більшою маніпулятивністю володіють трансформовані прецедентні феномени, вжиті у назвах статей. В іншому прикладі використання цього ж прецедентного феномену у назві статті “*The Wall Isn’t Falling*” (Newsweek, July 6-13, 2009) про громадський неспокій в Ірані, викликаний результатами президентських виборів, відбувається апеляція до вище описаного прецедентного висловлювання (“Tear down this wall!”). Для підсилення асоціацій, пов’язаних із трансформованим прецедентним феноменом та запобігання можливості трактування заголовку без урахування прецедентного феномену, автор статті у першому абзаці завдяки чітко фіксованим дескрипціям актуалізує прецедентну ситуацію падіння Берлінської стіни:

*Whenever we see the kind of images that have been coming out of Iran over the past two weeks, we tend to think back to **1989** and **Eastern Europe**. That time, when **people took to the streets** and challenged their governments, those seemingly **stable regimes** proved to be hollow and **quickly collapsed**. What emerged was liberal democracy. Could Iran yet undergo its own **velvet revolution**?*

Порівнюючи ситуацію в Ірані з ситуацією у Східній Європі у 1989 році, автор скеровує хід думок мовця у напрямку засудження Іранського режиму як антидемократичного. Берлінська стіна як фізичний бар’єр і символ залізної завіси сприймається як перепона демократичним змінам, котра неодмінно повинна впасти. На її тимчасовість вказує також використання граматичної форми present continuous у заголовку (пор. “The wall isn’t falling” як тимчасова ситуація та “The wall doesn’t fall” як постійний стан або “The wall hasn’t fallen” як результат, актуальний у теперішній ситуації), яка підсилюється і лексичними засобами, використаними у першому абзаці:

“*seemingly stable*”, “*quickly collapsed*”. До такого порівняння реальної ситуації та прецедентної ситуації автор вдається ще декілька разів далі у тексті статті: “*In 1989 in Eastern Europe, all three [democracy, religion and nationalism] were arrayed against the ruling regimes*”, “... *a much-disliked imperial power, the Soviet Union*”. Хоча автор і відкрито говорить про різницю двох ситуацій та малоімовірність розвитку подій у Ірані, подібного до того, який був у Східній Європі у 1989 році (“*It’s possible, but unlikely.*”), використання прецедентного висловлювання та актуалізація даної прецедентної ситуації дозволяє говорити про мовну маніпуляцію зі сторони автора. Адже уже у заголовку іранський уряд отримує різко негативну оцінку, котра розвивається у змісті статті. За допомогою прецедентних феноменів автор нав’язує читачеві своє ставлення до ситуації та своє розуміння та трактування подій. Така маніпуляція підсилюється заголовковим використанням та трансформацією прецедентного висловлювання.

Серед трансформованих прецедентних феноменів у маніпулятивній функції особливо часто виступають прецедентні феномени, у яких відбулася зміна лише одного лексичного компонента при збереженні граматичних відношень. У таких прикладах один знак передає два значення одночасно внаслідок того, що над значенням одного слова «надбудоване» значення іншого, і вони функціонують у свідомості людини при сприйнятті цього складного знака одночасно, збагачуючи один одного новими відтінками смислу [10, с.162]. Так, у назві статті “*We Are All Socialists Now*” (Newsweek, February 16, 2009) використано трансформоване прецедентне висловлювання “*We are all Keynesians now*”, котре приписують президенту США Річарду Ніксону, і котре асоціюється із неохочим визнанням необхідності регулювання ринкової економіки урядом. Заміна компонента “*Keynesians*” на “*Socialists*” не заважає розпізнаванню оригінального висловлювання, а отже і розпізнаванню його значення та асоціацій, пов’язаних із ним. У трансформованому прикладі обидва значення прецедентного висловлювання (оригінальне та нове) функціонують одночасно, більше того, слово

“Socialists” володіє більш негативною конотацією в американському суспільстві (через перевагу ринкової форми економіки, яка, згідно з громадською думкою, сприяла заможності громадян США).

Трансформовані прецедентні феномени можуть також вживатися поряд із прецедентними феноменами у своїй оригінальній формі для підсилення ефекту маніпуляції. Наприклад, у статті “Why Turkey Must Get In” (Newsweek, July 27, 2009) спроби блокування європейської інтеграції Туреччини з боку уряду Франції автор порівнює із прецедентною ситуацією з часів Другої світової війни:

*Sarkozy's veto has become a new **Maginot Line**, the futile and antiquated fortifications France built to defend itself.*

У наступному абзаці автор створює трансформоване прецедентне висловлювання для того, щоб надати більшої сили своїм аргументам:

*Like the **Maginot Line**, the **Sarkozy line** can be circumvented if the Turkish government, which once eagerly pursued EU membership, re-embraces the EU.*

Така трансформація також не заважає одночасній актуалізації двох значень прецедентного висловлювання завдяки згадуванню оригінальної форми у тексті раніше. Порівняння зовнішньої політики Франції із невдалою спробою захистити країну від неминучої небезпеки викликатиме у читача скептичне сприйняття таких спроб французького президента. Більше того, оскільки прецедентна ситуація є історичною подією, читачі знають, який був її результат, і відбувається нав'язування авторського бачення теперішньої ситуації як неминучої невдачі у майбутньому.

Підсилення маніпулятивної функції прецедентних феноменів відбувається за рахунок того, що у свідомості мовців вербальні прецедентні феномени існують у сталій, незмінній, легко впізнаваній формі, і, незважаючи на заміну одного компонента, мовці здатні відтворити оригінальну форму трансформованої одиниці. Наприклад, у статті “Less Vegas” (Time, August 31, 2009) про вплив економічної кризи на гральний бізнес та ринок нерухомості у Лас Вегасі, під ілюстрацією до залишеної без

нагляду квартири поміщено титр: *“Fear and loaning”*. *“Fear and Loathing in Las Vegas”* є книгою (екранізованою у 1998 році) про досягнення американської мрії у Лас Вегасі за допомогою протизаконних методів. У зв’язку із фонетичною подібністю слів *“loaning”* та *“loathing”* та сталою формою прецедентного висловлювання нововведений компонент буде набувати конотації та негативних асоціацій заміненого компоненту. Така мовна гра дає змогу автору змусити читача сприймати *“loaning”* як *“loathing”*, а через фонетичну близькість слів читач навіть не повинен бути обізнаний із прецедентним текстом. Маніпуляція відбувається не лише на рівні когнітивного процесу, а й на рівні звукових (підсвідомих) асоціацій. На думку Є.Менджерницької, ефект трансформації прецедентних феноменів, котрі у свідомості мовців закріплені у формі когнітивних стереотипів, спрямований не лише на приваблення уваги читача, а й на вплив на нього аж до зміни його світосприйняття. Активне використання прийому руйнування когнітивних стереотипів (трансформації прецедентних висловлювань та імен) свідчить про універсальний спосіб впливу на реципієнта медіа текстів [7, с.60-61]. Стереотипи є одними з ключових регуляторів дії маніпулятора в рамках соціальної структури суспільства, оскільки вони привносять у лексичну систему конотативні оцінки «свого» і «чужого», «доброго» і «поганого», «прийняттого» і «неприйняттого» [12, с.180].

Однак маніпулятивна функція прецедентних феноменів у медіа дискурсі може актуалізовуватись не лише при їх вживанні у заголовках або у трансформованій формі. Іноді прецедентні феномени з маніпулятивною функцією вживаються у тексті самої статті. Для досягнення максимального маніпулятивного ефекту автори апелюють до прецедентних феноменів, котрі закріплені у когнітивній базі адресатів як символи, що асоціюються із основними цінностями даної етнокультурної спільноти. Особливо часто цей прийом використовується при висвітленні питань, до яких у суспільстві існує неоднозначне ставлення, котрі є дискусійними та суперечливими. Наприклад, у статті *“The Conservative Case for Gay Marriage”* (Newsweek, January 18,

2010) автор намагається переконати адресата у необхідності легалізувати одностатеві шлюби. Аргументуючи свою позицію, автор вдається до використання ключових для американської когнітивної бази прецедентних феноменів, зокрема Конституції та Декларації незалежності США: *“The dream that became America began with the revolutionary concept expressed in the Declaration of Independence: «We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the Pursuit of Happiness.»”* У тексті статті наявні й інші імпліцитні посилання на згадані прецедентні тексти та атрибути інших прецедентних феноменів, котрі асоціюються із визначеними історичними подіями: *“I do not believe that our society can ever live up to the promise of Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness until we stop this invidious discrimination.”*, *“Simply because something has always been done a certain way does not mean that it must always remain that way. Otherwise we would still have segregated schools and debtors’ prisons.”* Слід зазначити, що у тексті наявні також інші маніпулятивні прийоми, а не лише прецедентні феномени, зокрема порівняння проблеми одностатевих шлюбів із іншими видами дискримінації в історії країни та трактування легалізації одностатевих шлюбів як невід’ємної цінності американського суспільства: *“Why same-sex marriage is an American value.”* (підзаголовок), *“Legalizing same-sex marriage would also be a recognition of basic American principles and would represent the culmination of the nation’s commitment to equal rights.”*, *“In 1857, the Supreme Court held that an African-American could not be a citizen.”*, *“We once tolerated laws throughout the United States that prohibited marriage between persons of different races.”* тощо. Однак кульмінація маніпуляція досягає в заключному абзаці, коли автор апелює до основних цінностей американського суспільства, використовуючи прецедентні феномени, котрі стали міфами та сприймаються як такі без необхідності доведення їх правоти. Так, у першому реченні останнього абзацу автор підсумовує свої аргументи з використанням прецедентних

феноменів: “*Americans who believe in the words of the Declaration of Independence, in Lincoln’s Gettysburg Address, in the 14th Amendment, and in the Constitution’s guarantees of equal protection and equal dignity before the law cannot sit by while this wrong continues.*” Завдяки такому підсумку автор залишає противників одностатевих шлюбів без контраргументів, адже наведені прецедентні феномени в силу їх міфологічності та архетипності для американського адресата не можуть бути оскаржені. Опоненти одностатевих шлюбів опиняються в опозиції до ідей батьків-засновників, до ідей, висловлених у Конституції та Декларації незалежності США. Об’єктом маніпуляції у цьому випадку будуть не лише опоненти одностатевих шлюбів, у котрих існують стійкі переконання, а у більшій мірі люди з нейтральною позицією, котрі ще не визначились або котрим просто байдуже.

Знаючи особливості формування сприйняття як когнітивного процесу, автори можуть керувати ними, створюючи установки на сприйняття визначеного смислу висловлювання. При цьому необхідне розуміння (інтерпретація висловлювання) спрямовується використанням механізму фігуро-фонових відношень у сприйнятті. Модифіковані прецедентні феномени за рахунок аксіологічного напруження, яке вони викликають та яке виникає через їх інтертекстуальність, краще запам’ятовуються та впливають [10, с.162].

Таким чином, прецедентні феномени завдяки своїй складній структурі, апелюванню до енциклопедичних та фонових знань адресата, можливості використання у текстових домінантах, а також легкій трансформованості, котра не заважає розпізнаванню оригінального прецедентного феномену та асоціацій, пов’язаних з ним, виступають як один із ефективних засобів мовної маніпуляції в американському медіа дискурсі. Потенціал прецедентних феноменів дозволяє говорити про можливість їх використання з метою здійснення прихованого, неусвідомленого впливу на адресата, котрий задіює складні інтерпретативні процедури у когнітивному процесі. Маніпулятивна функція прецедентних феноменів у медіа дискурсі може

підсилюватись іншими засобами маніпуляції. Перспективами подальших розвідок можуть стати дослідження інших функцій прецедентних феноменів у медіа дискурсі, а також дослідження маніпулятивної функції прецедентних феноменів у інших дискурсах (рекламному, політичному тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Е. Имплицитность в языке и речи. / Е. Борисова, Ю. Мартемьянов – М.: Языки русской культуры, 1999. – 200 с.
2. Ворожцова О.А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года: автореферат дис. на соиск. научн. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.А. Ворожцова – Екатеринбург, 2007. – 24с.
3. Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в языковом сознании и межкультурной коммуникации: дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.19. / Гудков Дмитрий Борисович. – М., 1999. – 400 с.
4. Илюшкина М.Ю. Прецедентные феномены в российской и британской печатной рекламе услуг для туристов: автореферат дис. на соиск. научн. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М.Ю. Илюшкина – Екатеринбург, 2008. – 24с.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. /Сергей Кара-Мурза. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 832с.
6. Кремнева А.В. Функционирование библейского мифа как прецедентного текста (на материале призывов Джона Стейнбека): автореферат дис. на соиск. научн. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / А.В.Кремнева – Барнаул, 1999. – 24с.

7. Менджеричкая Е.О. Когнитивные стереотипы и их обыгрывание в дискурсе качественной прессы. / Е.О.Менджеричкая // Язык, сознание, коммуникация: Сб.статей. Вып. 15 – М.: МАКС Пресс, 2000. – С.59-61.

8. Попова Е.А. Интертекстуальность как средство воздействия в политическом дискурсе (на материале англоязычных текстов о политической карьере А.Шварценеггера): автореферат дис. на соиск. научн. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.А.Попова. – Самара, 2007. – 22с.

9. Проскурина А.А. Прецедентные тексты в англоязычном юмористическом дискурсе: автореферат дис. на соиск. научн. степени кандидата филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.А.Проскурина – Самара, 2004. – 20с.

10. Самигулина Ф.Г. Структура знаний и представлений человека (Прецедентные феномены и их функционирование в рекламном дискурсе). / Ф.Г.Самгулина // Мова і культура (науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип.. 11. – Т.VI (118). – С.158-164.

11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / Олена Олександрівна Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

12. Славова Л.Л. Іntenціональність та маніпулятивність у політичному англomовному дискурсі. / Л.Л.Славова // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. Випуск 18. Книга 2. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С.179-182.

13. Чорновол-Ткаченко Р.С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р.С. Чорновол-Ткаченко – Харків, 2007. – 20 с.

14. Van Dijk Teun A. Discourse and manipulation. / Т.А. Van Dijk // Discourse and society. – London: SAGE Publications, 2006. – P. 359-383.